

Patryk Borowiak

UAM w Poznaniu

HEBROS NIOSĄCY SREBRO...
CZYLI O PŁOWDIWSKICH HYDRONIMACH
I INNYCH NAZWACH ZWIĄZANYCH Z WODĄ

O hydronimach napisano już wiele. Zarówno polscy, jak i bułgarsecy onomaści zajmowali się nazwami wodnymi określonych regionów, stąd tak wiele publikacji. Badając nazewnictwo miejskie Płowdiwu, było oczywiste, że jednym z etapów pracy jest zanalizowanie, a raczej próba zetyologizowania wszelkich nazw związanych z wodą (grec. *'hydor'* ὕδωρ).

Najwięcej napisano o Maricy, która przepływa przez miasto i której historia i nazwy z nią związane sięgają czasów trackich.

Innych obiektów związanych z wodą w Płowdiwie jest niewiele, a ich nomenklatura pozostaje dość uboga. Mowa tu o opisanych w dalszej części artykułu nazwach mostów, wysp¹ i kanałów rzecznych.

Najstarszą zapisaną nazwą *Maricy* jest *Ebrus*, oznaczająca w języku trackim 'wodę' i będąca fonetycznym odpowiednikiem greckiego wyrazu 'hebros' (koziół) i łacińskiego 'hobrus'. „Najpiękniejsza z rzek”, „wielki Hebros”, „złota rzeka”, „święty Hebros”, „Hebros niosący srebro” – to tylko niektóre opiewające rzekę wypowiedzi takich wielkich antycznych twórców jak Herodot, Alkajos, Owidiusz czy Eurypides.

Plutarch z Cheronei odkrył, że prawdopodobnie ponad pięć tysięcy lat temu rzeka nosiła miano *Rombus* bądź *Rombos* (romb), a to za sprawą tworzących się w niej wirów przypominających kształtem właśnie tę figurę geometryczną². W tym miejscu pragnę jednak przytoczyć pewną legendę, która pochodzi z III w. i została spisana przez anonimowego autora tzw. Pseudo-Plutarcha w dziele pod tytułem *O rzekach*:

¹ Onomaści traktują mosty jako część dróg, szlaków, ulic, stąd w klasyfikacji onimów zaliczane są do urbonimii, natomiast nazwy wysp do oronimii. W niniejszym artykule dopisano je do hydronimów, dlatego że w każdym z przypadków związane są z rzeką.

² *Имената на река Марица*, „Отечествен глас”, 9 юни 1955, бр. 3317, с. 3.

Przez urodzajną tracką równinę przepływa srebrna wstęga Maricy. Rodzi się ona wysoko w górach Riła, gdzie kilka małych potoczków nawadnia Maricowe jeziora i stopniowo zmieniają się w wielką, sławną rzekę. Kiedyś nazywano ją *Romb* (*Rombus*) za sprawą licznych wirów rzecznych. Wzdłuż jej brzegów często spacerował piękny i dumny junak o imieniu Hebyr (Хебър) – syn miejscowego władcy – Kasandra (Касандър) i pięknej Krotoniki (Кротонике). Pewnego razu Kasander porzucił swoją żonę i przywiódł do domu młodą córkę Atraksa (Атракс) – Damasipe (Дамасипе), która tym samym stała się macochą Hebra. Szybko zakochała się w swoim pasierbie i zaproponowała mu wspólną ucieczkę. Chebyr jednak ani myślał opuścić ukochanego ojca i podporządkować się macosze. Dni upływały mu na łowach w lesie, a kiedy na drodze stawała mu macocha – uciekał. Damasipe za sprawą własnego niepowodzenia postradała rozum i poskarżyła się Kasandrowi na Hebra, obwiniając go o czyny złowieszcze. Król się wściekł, wziął miecz i zaczął szukać swojego niewinnego potomka w celu ukarania go. Przez wiele dni uciekał Hebyr, krył się w lesie to tu, to tam. I kiedy zatrzymał się nad brzegiem srebrnej rzeki, bez chwili wahania skoczył do niej. Od tego przykrego wydarzenia rzekę Romb zaczęto nazywać imieniem chłopca – Hebros. A bogowie przemienili młodzieńca w nieśmiertelne bóstwo – opiekuna rzeki. Wody, która stała się jego ostatnim schronieniem³.

W czasach bizantyjskich obok paralelnie występujących nazw *Hebros* i *Ewros* (odzwierciedlających zmiany fonetyczne w grece) istniało również dzisiejsze zeslawizowane miano – *Marica*. W XII w. nazwa *Marica* na stałe wyparła poprzednie nazwy. Abu Abd Allah Muhammad al-Idrisi⁴ – arabski kartograf, geograf i podróżnik żyjący w XII w., jako pierwszy spostrzegł, że początkowo nazwa *Marica* odnosiła się tylko do dolnego biegu rzeki. Ponadto bizantyjscy kronikarze zauważyli, że nowe miano najpierw używane było jedynie przez ludność miejscową, a dopiero po jakimś czasie rozprzestrzeniło się na inne tereny⁵.

Etymologia nazwy *Marica* nie jest do końca jasna, ponieważ jedni badacze języka Traków (wśród których jest Stefan Mladenow) dowodzą, że korzeń ‘mar’ oznacza ‘wodę, rzekę, moczary’, a drudzy, z Władimirem Georgiewem na czele, tłumaczą go jako przymiotnik ‘duży, wielki’ (por. np. rumuńskie znaczenie wyrazu *mare* – ‘wielki’). Cząstka ‘-ica’ jest typowym słowiańskim sufiksem służącym do tworzenia wyrazów będących nazwami miejsc lub, jak w niniejszym przypadku, nazw geograficznych rzecznych.

Wielki bułgarski językoznawca Iwan Duridanow uważał, że druga hipoteza jest mało prawdopodobna, gdyż zaprzecza wielu faktom. Przede wszystkim, podkreślał Duridanow, hydronim *Marica* istnieje również w języku serbskim, w którym nazywa trzy małe rzeczki i jedno źródło. Jest to zaprzeczenie tego, że mógłby być związany z określeniem ‘wielki’. Duridanow uważa, że historia języków bułgarskiego i serbskiego jest tak zbliżona, że wyraz ‘marica’ w obu językach musi mieć podobną etymologię⁶.

Pierwotna forma omawianej nazwy przedstawiała się następująco: **Moritja* (-jo) lub **Moriska* (-o-) z alternacją sk > c, charakterystyczną dla języków z grupy

³ Легенда за река Марица [в:] Пловдив древен и вечен, Пловдив 2003, с. 13–14 [przeł. P.B.].

⁴ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Al-Idrisi> [odczyt: 9.05.2008].

⁵ Легенда за река Марица [в:] Пловдив древен и вечен..., с. 13–14.

⁶ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Al-Idrisi> [odczyt: 9.05.2008].

tracko-ormiańskiej. Toponimy te nazywały początkowo błotnistą (założoną na terenie podmokłym, na moczarach) miejscowość, leżącą u ujścia rzeki *Ewros*. Z czasem wyparły nazwę rzeki, której formy częściowo zachowały się do dziś w nazwie *Ибър* (*Ibyr*), czyli górnego biegu Maricy, oraz wsi *Поибрене* (*Poibrene*), położonej na lewym brzegu Topołnicy, będącej lewym dopływem Maricy.⁷

Według słownika etymologicznego *Марица* (*Marica*) jest ‘nazwą największej rzeki leżącej we wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego’; *маричен* jest przymiotnikiem utworzonym od nazwy własnej *Marica*, ‘ten, który odnosi się do rzeki Maricy’; *Маришкия вятър* to ‘wiatr, który wieje w dolinie Maricy’; *Маричник* to ‘wiatr, który wieje nad Maricą za dnia i wieczorem’; *Маричника* jest ‘wiatrem, który wieje w okolicy Maricy i powoduje opady atmosferyczne’; *Презмаричник* (*Prezmaricznik*) – ‘północny wiatr, który wieje od strony Maricy’. Powyższe hasła pokazują, jak bardzo ekspansywną nazwą jest toponim ‘marica’, od którego zostały utworzone inne nazwy własne oraz przymiotnik odrzeczownikowy⁸.

Inaczej wygląda sprawa nazw płowdiwskich mostów.

Jednym z pierwszych zbudowanych na Maricy w Płowdiwie był obiekt nazywany dziś *Старият мост* (*Stary Most*). Zdaniem archeologów można domniemywać, że powstał już w okresie rzymskim, czyli między wiekami I i IV⁹. W wieku XIX most łączył centralną część miasta, wraz z główną ulicą Uzun Czarszija, z osiedlem Karszijaka. Według N. Ałwadżijewa, autora *Kroniki Płowdiwu*, most został zbudowany w pierwszej połowie XV w. przez Szachabedina Paszę – zarządcę Filibe¹⁰. Tak więc informacje dotyczące powstania mostu są różne i tak naprawdę trudno znaleźć tę prawdziwą potwierdzającą datę jego wzniesienia. Możliwe, że most został wybudowany za panowania Rzymian w Tracji, następnie uległ zniszczeniu i został odbudowany przez władze tureckie. Pewne jest jedno, most aż do lat dwudziestych XX w. był drewniany. Jego pierwsza konstrukcja została spalona przez wojska osmańskie podczas wojny rosyjsko-tureckiej w latach 1877–1878. Rok później został odbudowany, a podczas obchodów Dnia Świętego Jerzego, przy udziale egzarchy Józefa I, czasowego generała-gubernatora Aleksandra Stolipina i prezydenta miasta Kostakiego Peewa, nowy most został poświęcony. W latach dwudziestych XX w. drewniane przęsła mostu zostały zastąpione metalową konstrukcją. Podczas dwóch większych powodzi w latach 1957 i 1970 most uległ ponownemu zawaleniu. W 1986 r. na jego miejscu zbudowano nowy betonowy obiekt, nazwany potocznie przez płowdiwczan *Пешеходният мост* (*Most Pieszch*)¹¹. Dziś most od kilku lat funkcjonuje jako *Centrum Handlowe*

⁷ В. Георгиев, *Българска етимология и ономастика*, София 1960, с. 27.

⁸ *Български етимологичен речник*, София 1986, с. 668–669.

⁹ В. Георгиев, *Българска етимология и ономастика...*, с. 26–27.

¹⁰ *Български етимологичен речник...*, с. 668–669.

¹¹ *Мостовете на река Марица*, „Отечествен глас”, 19 януари 1975, бр. 9315, с. 2.

„*Most Pieszuch*” (*Търговски център „Пешеходният мост”*) i służy mieszkańcom nie tylko jako łącznik między centrum a nową częścią Płowdiwu, a również jako miejsce zakupów.

Na potrzeby Targów Płowdiwskich tuż po wojnie zaczęto myśleć o budowie nowego mostu, który miał służyć przede wszystkim transportowi. Budowę ukończono dopiero w 1960 r., otwierając tym samym cały trakt komunikacyjny wraz z tunelem pod Starym Miastem. Most został ochrzczone mianem *Панаирен мост*, czyli *Most Targowy*.

Omawiając płowdiwskie mosty na Maricy, należy wspomnieć również o moście *Landos* (*Ландос*), który w 1944 r. został otwarty dla przechodniów. Znajduje się przy dawnej miejscowości Landos, należącej dziś do miasta, mieszczącej się w dzielnicy Stolipinowo¹².

Kolejnymi ważnymi płowdiwskimi mostami rzecznyymi powstałymi w XX w. są tzw. mosty *Adata* i *Gerdzika*. Pierwszy zawdzięcza swoją nazwę wyspie rzecznej, nad którą się znajduje, a drugi historycznej restauracji o tej samej nazwie, przy której został wzniesiony.

Ostatnią część niniejszego artykułu zajmie opis nazw płowdiwskich wysepek znajdujących się na Maricy oraz kanałów rzecznych.

Adama (*Adata* – z tur. *ada* ‘wyspa rzeczna’)¹³ jest nazwą wyspy znajdującej się na Maricy w centrum Płowdiwu. Na przełomie XIX i XX w. wyspa była ulubionym miejscem mieszkańców miasta służącym do rodzinnych spacerów. Miejsce to w żaden stały sposób nie jest połączone z lądem. Można do niego dotrzeć za pomocą łodzi¹⁴. Dziś wyspa odstrasza swoim zaniedbanym wyglądem, za sprawą którego dorobiła się wśród płowdiwczyń określenia „dżungla w centrum miasta”. W użyciu funkcjonuje również inne miano *Рогошкият остров* (*Wyspa Rogoszowa*), które jest toponimem wtórnym i nawiązuje do nazwy wsi leżącej nad Maricą nieopodal Płowdiwu¹⁵.

Царският остров (*Wyspa Królewska*) jest zalesionym miejscem znajdującym się na Maricy na zachodnim krańcu miasta. Dziś na wyspie znajduje się Park Kultury i Wypoczynku. Nazwa *Wyspa Królewska* związana jest z osobą księcia, a później cara Ferdynanda, który kupił w 1903 r. działkę w okolicy wsi Meczkiur (dziś osiedle Prośław). Władze wsi po jakimś czasie podarowały mu wyspę jako wyraz wdzięczności za zasługi dla kraju. Ferdynand podczas pobytu w Płowdiwie zawsze odwiedzał swoją własność, gdzie mógł w ciszy i spokoju łowić ryby i korzystać z uroków natury¹⁶.

¹² *Filibe* jest turecką nazwą Płowdiwu, odpowiednikiem *Filipopolis*, używaną w okresie niewoli osmańskiej.

¹³ Н. Алваджиев, *Пловдивска хроника*, Пловдив 2000, с. 303.

¹⁴ *Мостовете на река Марица...*

¹⁵ *Тълковен речник на турцизмите в българския език*, София 2003, с. 34.

¹⁶ Г. Райчевски, *Пловдивска енциклопедия*, Пловдив 2009, с. 7.

Kanał *Рибница* (Ribnica) został wykopany w latach 1921–1922 w dzielnicy Karszijaka za czasów drugiego mandatu prezydenckiego doktora Iwana Kesjakowa. Kanał wykopano w celu zabezpieczenia osiedla przed częstymi wylewami rzeki. W tym samym czasie zaczęto również umacniać brzegi Maricy.

Гребен канал (Kanał Wioślarski) znajduje się w tzw. Bazie Wioślarskiej (Гребната база) i jest sztucznym zbiornikiem rzeczny, na którym odbywają się liczne zawody wioślarskie, kajakarskie, regaty i inne. Kanał służy również rybakom do rekreacyjnego łowienia ryb. Bułgarski przymiotnik ‘гребен’ oznacza ‘wioślarski’, ‘regatowy’ (por. czasownik *гребѝ* ‘wiosłować’).

Jak pokazuje niniejszy artykuł, płowdiwskie hydronimy zdominowane zostały przez nieustającą sławę rzeki, której nazwy na stałe zadomowiły się w sercach płowdiwczan nie tylko w postaci opisanych w pierwszej części artykułu wyrażen z nią związanych, ale też w formie chrematonimów, czyli nazw obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją, w tym banków, akademików, sklepów czy restauracji. Warto tu wymienić chociażby takie, jak: *Общежитие „Марица”* (Akademik „Marica”), *Вестник „Марица”* (Dziennik „Marica”), *Свадебный салон „Марица”* (Salon Mody Ślubnej „Marica” w Moskwie), *Бюро по труда „Марица”* (Biuro Pośrednictwa Pracy „Marica”), *Хранителен Магазин „Марица”* (Sklep Spożywczy „Marica”), *Производство на сладкарски изделия „Марица”* (Producent Wyrobów Cukierniczych „Marica”), *Спортен Клуб „Марица”* (Klub Sportowy „Marica”), *Банка „Хеброс”* („Hebros” Bank), *„Хеброс Бус”* (Przewoźnik autokarowy „Hebros Bus”), *Хотел-Ресторант „Хеброс”* (Hotel-restauracja „Hebros”).

Proces taki doskonale jest znany Polakom – wystarczy wspomnieć tu chociażby o takich -onimach, jak: Grupa Ubezpieczeniowo-Finansowa „Warta”, Agencja Pracy Tymczasowej „Warta”, Klub Sportowy „Warta”, Klub „Wisła Kraków”, Miesięcznik „Odra”, Przedsiębiorstwo Wyrobów Cukierniczych „Odra”, Klub Sportowy „Odra Wodzisław”, Kino „Wisła”, Kino „Bałtyk”, Salon Mody „Cybina”, Biuro Turystyczne „Olza”, Zespół Pieśni i Tańca „Olza”, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”, Fabryka Słodyczy „Olza”.

Nietrudno zauważyć zarówno w języku bułgarskim, jak i w polskim, jak ekspansywne są nazwy wodne, które w postaci chrematonimów częstokroć przewyższają swą popularnością ich hydronimiczne pierwowzory. Warto nadmienić, że na gruncie bułgarskim wciąż popularnością cieszą się wszelkie nazwy historyczne, jak w powyższym przypadku *Hebros*.

Literatura

- Алваджиев Н., *Пловдивска хроника*, Пловдив 2000.
Български етимологичен речник, София 1986.
Георгиев В., *Българска етимология и ономастика*, София 1960.
Имената на река Марица, „Отечествен глас”, 9 юни 1955, бр. 3317.
Легенда за река Марица [в:] *Пловдив древен и вечен*, Пловдив 2003.
Мостовете на река Марица, „Отечествен глас”, 19 януари 1975, бр. 9315.
Райчевски Г., *Пловдивска енциклопедия*, Пловдив 2009.
Тълковен речник на турцизмите в българския език, София 2003.

HEBROS IS CARRYING A SILVER...
ABOUT PLOVDIV'S HYDRONYMS AND OTHER NAMES
ASSOCIATED WITH THE WATER

Summary

The article explains the etymology of hydronym Marica, history of previous names and discusses of the name of the river bridges, canals and islands of the river section in the Bulgarian city of Plovdiv. Furthermore, the article draws attention to a number of Plovdiv firmonyms directly referring to the name of Marica.